

LAURI KETTUNEN JA EMAKEELE SELTS¹

JÜRI VALGE

Annotatsioon. Artiklis vaadeldakse Lauri Kettuneni tegevust Emakeele Seltsi asutamisel 23. märtsil 1920, põhikirja koostamisel ja seltsi juhtimisel viie esimese tööaasta jooksul. Kirjeldatakse teemasid, mida on Kettunen käsitlenud seltsi ettekandekoosolekutel, tema keelepõhimõtteid ja seoseid Eestiga pärast siit lahkumist. Samuti võetakse vaatluse alla Lauri Kettuneni retseptisioon Eestis pärast sõda ning viidatakse kokkuvõtvalt tema rollile eesti lingvistika eri valdkondades.

Võtmesõnad: Emakeele Selts, Lauri Kettunen, eesti keel

4. juunil 1919 võttis asutav kogu vastu Eesti Vabariigi valitsemise ajutise korra, mille järgi kuulutati eesti keel ametlikult riigikeeleks. 1. detsembril alustas tööd eestikeelne ülikool. Emakeelses haridussüsteemis toimus plahvatuslik areng ning kaotati igasugused piirangud n-ö eesti asja ajamiseks.

Poliitiliselt ja majanduslikult oli järgmise aasta kevad, mil asutati Emakeele Selts, Eestis raske. Vabadussõda oli küll soodsa rahulepinguga lõppenud, kuid selle hinnaks oli rahvusvaheline mittemõistmine, isegi ametliku Soome poolt, masendav majandusolukord (nt õpetati rahvast leivaküpsetusel rukkijahu tärglisega pooleks panema) ning väga palju muid probleeme, sõjas langenutest rääkimata. Sellises olukorras pidi olema kindlasti üle keskmise idealistlik, et kavandada olemas olevate kõrvale veel üht humanitaarselsti, mille toimimiseks oli vaja peale kõige muu ka mitte väga väikest summat raha. Enamik Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loojaist ja sellega seotud inimestest seda ka oli, kaasa arvatud Lauri Kettunen.

Lauri Einari Kettuneni (10. IX 1885 – 26. II 1963) kujunemistee Emakeele Seltsi rajajaks ja esimeseks esimeheks oli pidev ja loogiline. Saanud huvitõuke Eesti ja eesti keele suunas juba gümnaasiumiaastail, süvendas

---

¹ Artikkel põhineb 10. augustil 2019 Kuusalus peetud ettekandel.

ta oma teadmisi nendest Helsingi ülikoolis, mh suheldes Gustav Suitsu, Villem Grünthali ja Johannes Aavikuga. 1908. aastast alates murret kogudes oli ta rännanud läbi suure osa Eestist, silmapaistvaimaks tulemuseks Kodavere murret käsitlev doktoriväitekiri (1913). Väitekirjale lisaks ilmus temalt teisi eesti keele alaseid töid: „Viron ja suomen eroavaisuudet“ (1916), „Virolais-suomalainen sanakirja“, „Viron kielen äännehistorian pääpiirteet“ (1917) ja „Arvustavad märkused keeleuudendusõuete puhul“ (1919).

Olnud Vabadussõja ajal Soomes tegutsenud Eesti Abistamise Peatoimkonna erisaadik lahe lõunakaldal, lõi ta suhted peaaegu kogu eesti poliitilise, kultuuri-, haridus- ja ärieliidiga, k.a esimese haridusministri ja Tartu ülikooli kuraatori Peeter Põlluga. Kui Kettunen oli viimase õhutusel ja toetusel 17. septembril 1919 Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professoriks saanud, oligi üks teadmiste ja kogemustega idealist kokku viidud nende inimestega, kes tahtsid selliseks õppida. Edasiste sammude astumine ei olnud Suomen Kotikielen Seura ja Suomalais-Ugrilaisen Seura liikmele raske, sest kodumaal rakendatud põhimõtted ja leitud lahendused olid silme ees. Kavatsuse elluviimist kergendas seegi, et aktiivsete, rahvuslikult meelestatud ja eesti keele alasesest tööst huvitatud üliõpilaste kõrval olid Eestis olemas rohkem või vähem professionaalsed uurijad. Samuti sai võtta eeskujuks analoogilised seltsid (Eesti Kirjameeste Selts, Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts, ka Õpetatud Eesti Selts).

Suomen Kotikielen Seura eesmärk oli edendada soome keele uurimist, tundmist ja kasutamist. Eesti analoogilise seltsi kohta ütleb Andrus Saareste selle esimesest tööpoolkümnest kokkuvõtet tehes järgmist: „Viis aastat tagasi kogus prof. Lauri Kettunen salgakese oma õpilasi, kellega koos otsustati ellu kutsuda uus akadeemiline selts, mille ülesandeks pidi olema, nagu hiljemini põhikirjas kinnistati, „äratada huvi eesti keele tundmise, arendamise ja uurimise vastu““ (Prot 44).

23. märtsil 1920 toimus esimene asutamiskoosolek, millest võttis osa 14 inimest, kuid nimesid pole mainitud (Prot 1). Järgmises, 23. aprilli protokollis on kirjas, et „Seltsi teisel asutamiskoosolekul viibivad prof. Vasmer, Kettunen, Eisen ja üliõpilasi umbes 30 inimest“; toodud nimestikus on 38 nime, neist asutajaliikmeiks märgitud 17 (Prot 2). Kettuneni juhutatud asutamiskoosolekutega 23. märtsil ja 23. aprillil 1920 loodigi selts, mille nime valimisel eelistati üht tema enda kahest ettepanekust – Emakeele Seltsi (Kettuneni teine valik oli Keeleline Selts).

Kettunen valiti põhikirjaprojekti koostamise komisjoni ja kolmandal koosolekul juhatuse ajutiseks esimeheks. Seejuures on juhatusse valimine otsesõnu kirjas 8. mai 1920. aasta protokollis, mille järgi sai Kettunen koos Oskar Looritsaga 11 häält (Prot 3). Ilmselt sama hääletuse tulemusena valiti Kettunen ka „esinikuks“ (Loorits 1921: 20), kuna (küll veel kinnitamata) põhikirja järgi võis selleks olla ainult ülikooli õppejõud, mistõttu ei tulnud üliõpilane Loorits seltsi juhina arvesse, ning teisena juhatusse pääsenud õppejõul Johannes Voldemar Veskil oli üks hääl vähem (kokku 10 häält). Seltsi esimesel aastakoosolekul 6. veebruaril 1921 valiti Kettunen juba kinnitatud põhikirja järgi Akadeemilise Emakeele Seltsi² esimeheks (Prot 8) ning sellele kohale jäi ta kuni Eestist lahkumiseni 1924. aastal (formaalselt järgmise esimehe Saareste valimiseni 1925. aastal).

Kettunen juhatas oma esimeheperioodil toimunud 41st Emakeele Seltsi üldkoosolekust algusest lõpuni vähemalt 34, viimast korda 26. oktoobril 1924 (juhatuse koosolekutest rääkimata). Tema suunamisel koostatud põhikirjas oli peale otseselt eesti keelt puudutavate ülesannete kavandatud ka tegevusi lähivaldkondades: kirjanduses, rahvaluules, rahvateaduses ja sugulaskeelte alal. Soome eeskujuga võrreldes oli Eesti seltsi haare mõnevõrra laiem, hõlmates ka sugulaskeeli, mille jaoks Soomes oli olemas oma selts. Plaanitud hakati ka kohe ellu viima.

Kettunen kordas ja täpsustas tegevusi aeg-ajalt üle. Nii rõhutas ta esimesel aastakoosolekul seltsi „ligemate ülesannetena“ järgmisi: „võõra-keelsete perekonnanime muutmise, murdesõnastiku tööd ja Wiedemanni uus väljaanne, keeleline ajakiri j. n. e.“ (Prot 8). Teemade hulka, mida Kettunen ikka ja jälle esile tõstis, kuulusid sugulasrahvaste (eelkõige liivlaste) toetamine ning sugulaskeelte, eeskätt soome, aga ka ungari keele õppimine. Pooldades soome keelest ja teistest sugulaskeeltest laenamist, arvas ta, et teaduslikult võttes on soome keel eesti keele murre (Kettunen 1919: 63) ja et soome keeldegi oleks eesti keelest üht-teist üle võtta. „Uurimise edene-mine, ikka uute ja uute uurijanimede esile kerkimine – see oleks tuleviku kohta mu isiklik kõige soojem soov,“ ütles Kettunen 10. veebruari 1924. aasta koosoleku avasõnades, kus ta arvas, et tal „arvatavasti viimast korda

---

² Ametlikult tuli nimi Akadeemiline Emakeele Selts kasutusele 1924. a vastu võetud ja 1925. a kinnitatud põhikirjas, aga mitteametlikult kasutati täiendit *akadeemiline* juba varem, k.a. aastaraamatute nimetamisel. Siinses artiklis kasutatakse peale tsitaatide kõikjal seltsi praegust nime Emakeele Selts.

on võimalus Emakeele Seltsi aastakoosolekul kõnelda neist kohustest, mis meil kõigil on oma rahvuslikuma teaduse vastu“ (Kettunen 1924: 135).

Tundub imetlusväärne, missuguse kiirusega hakati kavandatud kasi- nates oludes ellu viima: nimede muutmisele asuti juba 1920, aasta hiljem saadeti keelt koguma esimene murdestipendiaat Paulopriit Voolaine; ajakiri Eesti Keel sündis 1922, Wiedemanni sõnaraamatu kordustrükk ilmus 1923. Loomulikult ei olnud nende saavutuste taga seltsi esimees üksi, kuid Lauri Kettuneni kohuse- ja vastutustunne ning suhted olid kindlasti liikuma panevaks jõuks. Sügissemestri avakoosolekul 24. septembril 1922 kutsus ta „kõiki ühise jõuga teostama ülesandeid, mis asetanud enesele Emakeele Selts ja millele kohustab Seltsi juba ta nimi, kui ka toetus seltskonna ja riigi poolt“ (Prot 21). Seda, et Kettunen oli tegude, mitte ainult sõnade mees, kinnitavad nii tema 20 liivi fonogrammirulli seltsi fonogrammikogule alust paneva kingitusena kui ka mahukas tasuta töö: „Seltsi esimees, kes on osa võtnud kõigi trükitööde toimetamisest, on keeldunud igasugu honorarist“ (Loorits 1922: 7).

Paljusid kontakte omaaval ja oma eesmärkide saavutamisel kompromis- sitult järjekindlal Kettunenil õnnestus esmapilgul keelekaugeidki inimesi Emakeele Seltsi üritusi toetama tõmmata. Küllap aitasid sellele kaasa kogemused osalemisest Turu soomekeelse ülikooli asutamise korjandusel: 30. novembril 1920 tõi Tartu ärimeeste „Liivi küsimuse“ arutamisest ala- nud korjandus seltsile kokku üle 700 000³ marga raha ja maksmislubadusi (Loorits 1921: 22). Ka Soome „edustaja“ Erkki Reijoneni samal päeval tehtud ja „Soome-Eesti iseseisvuse väljakuulutamise aastapäeva mälestam- ise kapitali“ aluseks olnud 25 000-margase annetuse põhjusi tuleb otsida muu hulgas Kettuneni isikust. Viimase annetuse protsentide eest – kui algkapitalile oli raha juurde pandud – hakati 1926. aastast alates seltsi liikmeid regulaarselt Soome keelt õppima saatma. Esimene keeleõppijast stipendiaat oli Herman Klein-Rajamaa.

Annetajate innustamiseks võttis seltsi juhatus 4. detsembril 1920 (JProt 3) ja üldkoosolek (Prot 7) järgmisel päeval Kettuneni algatusel vastu põhikirjamuudatuse, millega sätestati toetajaliikme staatus: „Suuremad

---

³ Ligikaudseks palgavõrdluseks: sõjavägede ülemjuhataja palk oli 1919. a lõpul 4000, diviisiülemal 1920. a suvel samuti 4000 marka kuus. Kõrgeima kategooria õpetaja kuupalk oli samal ajal 500 marka. Elukallidus- ja staažilisa ning korteriraha suurendasid seda Tallinnas kaks korda, mujal vähem. (Asutav Kogu 1919; Pajur 2005)

annetajad tunnistas Selts toetajaiks liikmeiks, kusjuures summa alam-määrä normeerib aastakoosolek“ (Põhikirj 1920: 1). Muid toetajaliikmete kohustusi ja õigusi 1920. aasta põhikirjas ei käsitleta. Lisaks korraldati 1921. aasta aprillis Tallinnas lihavõttekorjandus, mille tulu oli üle 2 miljoni Eesti marga (Loorits 1922: 5).

Emakeele Seltsi liikmeskonda koos hoidvaks, teaduslikku diskussiooni võimaldavaks ja ühiseisukohti kujundavaks ning nooremaid liikmeid ja üldsust kahtlemata ka harivaks töövormiks olid seltsi üldkoosolekud (tänapäevases mõistes kõne- ehk ettekandekoosolekud). Juhatamisele lisaks oli seltsi esimehel kolmesugune roll: ta pidas teaduslikke ettekandeid, kommenteeris tunnustatud, kuid mitte kinnisilmi kuulatava autoriteedina teiste omi ning osales tollal ülivajaliku keelenõu andmisel ja nõustamiseks oluliste otsuste tegemisel, st keelearendusel. Üldkoosolekuil otsustati ka paljud seltsi tegevusega seotud praktilised küsimused.

Oma esimeses ettekandes „Rahvaluule järelkorjamisest“ viitab Kettunen vajadusele Hurda tööd jätkata (Prot 2). Järgnevalt käsitletud teemad puudutasid aga eelkõige etümoloogiaprobleeme: vaatluse alla võeti sõnade *mulk*, *mulgi* (Prot 3), *äi* (Prot 5), *sai* (Prot 5), *Parikas* (Prot 11), *kurikas*, *süü* (Prot 14), *sõlg*, *rühkima* (Prot 17), *Astijärvi*, *vill* (Prot 27), *äripäev*, *argipäev* (Prot 33), *riist*, *ristjatsed* (Prot 41) päritolu. Kaks viimati mainitud sõna olid 26. oktoobril 1924 Kettunen Eesti-perioodi viimase ettekande teemaks. Üksiksõnade kõrval analüüsis Kettunen ka suuremaid hääliku-, sõna- ja vormirühmi, translatiivi *st*-lõppu (Prot 25), sõnalõpulisi konsonante (Prot 36), *sti*-adverbe (Prot 18) ning essiivi, instruktiivi ja komitatiivi (Prot 34), mis tema arvates – erinevalt Julius Margi seisukohast – pärinesid ühest allikast. Niisamuti jõudsid ettekandeteemade hulka soome keele *ker*-sõna (Prot 3), *nen*-lõpulised nimed (Prot 11) ning *valge*, sm *valo* (Prot 39). Lisaks jagas Kettunen muljeid oma retkedelt liivlaste (Prot 12, Prot 31) ja karjalaste (Prot 21) juurde ning käsitles sugulaskeelte uurimist laiemaltki (Prot 26). Suur osa nendest ettekannetest on ilmunud ajakirjas Eesti Keel.

Kettunen esitas ka teiste ettekannete kohta rohkelt kommentaare. Koosolekuprotokollide põhjal osutasid põhjalikemateks arvamused Mattias Johann Eiseni pakutud eesti kohanimedete etümoloogia kohta, nt *Põltsamaa* (Prot 6), *Kõlleste* (Prot 18), *Kanepi* (Prot 24) ja *Pedja* (Prot 30). Kettunen kommenteeris ka üliõpilase Tiitsmaa ettekannet *Kodaverest* (Prot 32).

Loogiline jätk nendele seisukohavõttudele oli esimese kogu eesti keeleala hõlmava kohanimede etümoloogilise sõnaraamatu „Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen“ (1955) väljaandmine kolm aastakümnet hiljem. Siinkohal tuleb siiski mainida, et valdavalt Eiseni kogudele toetuvasse uurimusse on vaja suhtuda ettevaatlikult (ka Kettunen ise on nimetanud raamatu koostamist kõrvalhüppeks).

Üksikteemasid puudutavate arutelude kaudu tulevad ilmsiks Kettuneni üldised keelepõhimõtted. Näiteks Jaan Ainelo-Bundbergi Setu-teemalise ettekandega seoses leidis ta, et „murdelisest kirjandusest ei tohiks küll juttugi olla, vaid parem peaks põhjaeestiline kirjakeel enam ja enam sulatama enesesse lõunaeestilisi aineid ja tasandama nõnda selle õudse võõristusmulje, mis praegune kirjakeel avaldab lõunaeestlase pääle“ (Prot 12). Tänapäevaste murdeid toetavate seisukohtadega see muidugi hästi kokku ei sobi, kuid tollasel eesti kirjakeele ühtseks kultuurkeeleks arendamise ajal oli selline arvamusalaldus mõistetav ja ilmselt paratamatu. Pealegi ei takistanud see Emakeele Seltsi setumurdelist kirjandust välja andmast.

Looritsa ettepanekut võtta kasutusele sünteetilised *olnuksin-* ja *olnuvat-*vormid kommenteeris Kettunen sõnadega „ettepaneku väärtuse määrab ta tarvituselevõtt, kusjuures on mõõduandvad kõigepäält just meie kirjamehed, mitte rahvamass“ (Prot 23). Minemata kaasa Aaviku keeleuudenduse äärmuslikemate ettepanekutega, soovitas ta siiski „keele rikastamist igal teel, ka kunstlikult, kui aga uussõna on teadliku ja puhta keeleinstinkti saadus“ (Prot 18) ning püüdis karedalt oma seisukohti kaitsvate konservatiivide ja uuendajate kokkupõrgetes lepitaja olla, öeldes, et on asju, mida „hääletamisega otsustada ei saa“ (Prot 11). Kui arutelu õigekirjutussõnaraamatu teise trüki üle puhkes suur tüli küsimuses, kas ametlikult soovitatavate keelendite kõrvale ka uuenduslikke lubada, oli Kettunen seisukohal, et paralleelvormidena võiks ju sõnaraamatus viimasedki ära tuua (Prot 25).

Keelenõu tänapäevasel kujul sada aastat tagasi ei olnud, kuid vajadus selle järele oli väga suur. Seetõttu on iseenesestmõistetav, et abipalvetega pöörduti ikka Emakeele Seltsi, k.a Kettuneni poole isiklikult. Juba seltsi teisel asutamiskoosolekul selgitas ta sõnade *ehk* ja *või* erinevust (Prot 2) ning hiljem juhtis muude arutelude kõrval *tänava* ja *uulitsa* vahel valimist (Prot 24), kuuludes seltsis ise esimese eelistajate suurde enamusse. (Väljaspool seltsi oli asi keerulisem: vaidlus kestis parkümmend aastat, nt Tartu võttis *tänava* kasutusele 1939.) Peeter Päll on selle võitluse

vastaspooltena nimetanud Kettuneni ja Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna nimel esinenud Veskit (mainitagu, et samal ajal kuulus nimetatud toimkonda ka Kettunen). Ilmselt põhjustas vastuseisu *tänavale* seegi, et viimast pooldas välismaalane – see osutab omakorda sellele, et Kettuneni ja tema seisukohti mitte kõikjal üheselt heaks ei kiidetud. Vaidlusesse sekkus ka Saareste, kes pooldas rannikumurdelist sõna *kuja*. (Päll 2006) Seltsi ajakiri Eesti Keel võttiski 1922. aasta 5.–6. numbrist alates oma päises *tänav*a asemel kasutusele *kuja*, millest küll 1924. aastal loobus. Muidugi oli selliseidki juhtumeid, kus keele areng ei läinud nii, nagu Kettunen soovitas, nt selgelt soome keelest võetud *üliõpilas* kasutusele ei tulnud, *üliõpilane* aga jäi (Prot 4).

22. aprilli 1923. aasta koosolekul tegi Kettunen ettepaneku nn käändumatute omadussõnade kohta. Kuigi ta ise seda üpris kiiresti kahetses, põhjustas tema pakutu Eesti keelekorraldajate aastakümnetepikkuse vaidluse. Loorits on protokollis kirjutanud: „Prof. Kettunen arvustab segadust, mida sünnitab pärisnimedest tuletatud adjektiivide kirjutamine suure algustähega, näit. keelte, rahvaste jm. märkimisel, ja soovib tarvitada siin väikest algustähte, hoidudes liialdustest, või jällegi otse teatava adjektiivse suffiksi tarvituselevõttu, nagu see esineb üldiselt sugukeeltes; suffikseist esitab -line ja -ne“ (Prot 29, vt ka Kettunen 1923).

Küsimus, milles Kettunen kompromissile ei läinud, oli see, „kuidas kaotada haavavalt vigast eesti keelt avalikus elus – kuulutustes, siltides jne.“ (Prot 6). Ta võttis sõna tsaarriaegsete venekeelsete templite vastu, mida kasutati Eesti ärides, samuti arvustas ta saksapärase perekonnanimede eestistamise liialt aeglast tempot, lugedes eeskujudena ette muudatuse teinud õppejõudude nimesid ning toetades Julius Mägiste mõtet, et eesti haritlaskond peaks tegema nimemuutmise enesele kohustuseks (Prot 23).

Koosolekute kõrval nõudis Emakeele Seltsi esimehelt suurt vaeva seltsi väljaannete toimetamine: need kõik käisid tema käe alt läbi (seltsi esimene trükkis oli Kettuneni enda 1921. aasta aprillis avaldatud „Nimede valik ja soetamine“). Sageli ei seisnenud töö väljaannetega ainult toimetamises, vaid tähendas ka nende sisu täitmist, kohati isegi teiste autorite nime all. Kettunen ise on meenutanud: „Minu toimetada oli Emakeele Seltsi album *Eestlasele Eesti nimi*, milles ka mitmed nimekad inimesed nagu Kallas ja Suits oli pandud perekonnanimede muutmise poolt rääkima ning kuhu mina olin koostanud, eelkõige kohanimedele toetudes, pika loetelu soovitatavatest uutest perekonnanimedest. (Tegelikult oli viimane kui üks

artikkel minu kirjutatud, ainult Suits oli enne allakirjutamist lõpulausete vaimu sotsialistlikumaks muutnud.)“ (Kettunen 1999: 122).

Kahtlemata oleks Kettunenil olnud Emakeele Seltsile veel palju anda, ent 1924. aasta sügissemester jäi talle Tartus viimaseks. Kettuneni suhted Emakeele Seltsiga ei katkenud siiski ka pärast Helsingisse siirdumist. Korraldustööst küll eemal, oli ta kursis seltsi tegevusega ning jätkas kirjutamist seltsi ajakirjas Eesti Keel, kus käsitles *tis-/tus*-sufiksrite vahekorda (nentides esimestega liialdamist), soome *nen*-nimede käänamist (pooldades soomepärasit viisi, millega pahandas Veskit), hoiatas taas kord pärisnimede väiketähelise kirjutamise eest ja jagas Vepsa-ekspeditsiooni muljeid (Kettunen 1933, 1934). Ta oli viljakas ka Eesti ja eesti keele aineliste teoste avaldamisel Soomes (Kettunen 1928, 1931).

Eestisse maha jäänud seltsiliikmed oskasid tema teeneid hinnata. 1. veebruaril 1925 peetud aastakoosoleku protokollist, mille on koostanud Elmar Muuk, leiab koosoleku juhataja Andrus Saareste tänuavalduse: „Avamissõnu lõpetades avaldab juhataja tänu Seltsi toetajaliikmeile, Haridusministeeriumile, eriti aga Eestist kahetsetavasti lahkunud kauaaegsele Seltsi esimehele ja Seltsi asutajale prof. Kettunenile, kes haruldase hoo ja värskusega Seltsi elu viie aasta jooksul on virgutanud ja juhtinud. Kõneleja teeb ettepaneku valida prof. Kettuneni Seltsi esimeseks auliikmeks ja saata temale sel puhul tervitustelegrammi, missuguse sammu koosolijad üksmeelselt heaks kiidavad“ (Prot 44). Seega oli Emakeele Selts saanud oma esimese auliikme (lisaks valiti Kettunen Õpetatud Eesti Seltsi, Eesti Kirjanduse Seltsi ja Akadeemilise Hõimuklubi auliikmeks). 1931. aastal otsustas juhatus kinkida Kettunenile „Soome-eesti sõnaraamatu“, mille toimetamist oli Mägiste juba Kettuneni esimeheks oleku ajal alustanud ja millega seejärel pikalt tegelenud (jõus oli küll ka otsus, et Kettunenile saadetakse tasuta kõik seltsi väljaanded).

Kettunen esindas vajaduse korral Emakeele Seltsi Soomes, esitades Suomalais-Ugrilaisen Seura asutamise 50. aastapäeval Helsingis Emakeele Seltsi tervituse. Teda ennast vahendati Eestis: Kettuneni hiljem Eesti Keeles ilmunud ettekande „Turu käsikirja soomekeelsetest joontest“ luges Emakeele Seltsi 10. aastapäeval 2. märtsil 1930 ette Gustav Ränk (Kettunen 1930), tema kui Suomen Kotikielen Seura esindaja tervituse Emakeele Seltsile vahendas Martti Niinivaara (E. T. 1930).

Kettuneni juubelisünnipäeva puhul (1935) avaldas Eesti Keel temale pühendatud kolmiknumbri (4–6) järgmise pühendusega: „Prof. dr. Lauri

Kettunen teerajajana ning alustepanijana eesti keeleuurimise töös pälvib suurt tänu ja austust. 50 aasta sünnipäeva puhul temale pühendavad käesoleva numbri Akadeemiline Emakeele Selts, „Eesti Keele“ toimetus ja kaastöölised.“ Sama numbri avaartiklis võttis olulise osa Kettunenilt on „palju aega ja vaeva nõudnud AES-i ja selle organite ning tööalade (ajakiri EK, toetajaliikmete-instituut, Nimede-eestistamise talitus, eesti murrete, Eesti-ingeri murde ning vadja k. uurimine, liivlaste toetamine jne.) algatav ülesehitamine“ (Mägiste 1935). Juhatuse otsusel saadeti pühendusväljaanne ka Soome suurematele lehtedele Uusi Suomi, Helsingin Sanomat ja Turun Sanomat (JProt 248).

Kui Kettunen 1940. aasta alguses Soome Välisministeeriumi salajase missiooniga (üritus lõpetada Talvesõda) viimast korda Eestis käis, oli tal kaasas Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tõend, mis kinnitas vajadust töötada Emakeele Seltsi murdearhiivis, et valmistada ette „Eesti keele häälikuloo“ uustrukki (Valge 2006: 294). Telegramme vahetati veel Emakeele Seltsi 20. aastapäeva puhulgi mõni kuu hiljem.

Kuigi 1941. aastal oli Eesti põhja- ja läänepiir juba kinni (ja Eestit ennastki polnud eelmise 20 aasta mõttes olemas), oli mälestus eelmisest ajast Eesti sees muidugi alles ning teatud määral võidi oma tegevust sellega ka siduda. 13. märtsil 1941 otsustas juhatus honorarivõla Kettuneni ees artikli separaadi valmistamisega osaliselt kompenseerida (JProt 318).

Kettuneni nime mainimisest ei pääsetud mööda ka sõjajärgsete aastate lingvistilises ja/ keelekorralduslikus mõttevahetuses (vt Ariste 1956; Väiri 1959; Kask 1960). Paberil olev looming ise oli võimudele kättesaadavam ja haavatavam. Helju Kaalu andmeil sattus aastail 1949–1952 Emakeele Seltsi raamatukogust kõrvaldatud 193 üksuse teaduskirjanduse hulka ka viis Kettuneni trükist (Kaal *s. a.*), kummalisel kombel ka tema Kodavere murde uurimus. Tõsi, osa jäi puutumata. Kohanimeraamat jõudis raamatukokku juba ilmumisaastal (1955) ning aegamööda hangiti antikvariaatidest tagasi ka teised. Väljaanne Kodumurre hakkas avaldama Kettuneni mälestuste tõlkeid, mis käsitlesid võimude suhtes neutraalseid perioode (vt Kettunen 1969, 1988).

Seltsi ja tema auliikmeid silmas pidades oli olukord siiski skisofreeniline: asutamise kuupäevana võis küll nimetada 23. märtsi 1920, kuid liikmete registreerimine algas otsast peale; ainsaks auliikmeks peeti ametlikult Veskit, kes sai selle tiitli 1933. aastal, teised, kaasa arvatud Kettunen, vaikiti maha. Kas just Kettunen teistest sõjajärgsetest auliikmetest

vaikimise kõige suurem põhjus oli, ei ole teada (see pole ka välistatud, kui tema teadusvälist tegevust ja maailmavaadet arvestada). Represeatitud Konstantin Päts ja Johan Laidoner olid seda kindlasti. 1940. ja 1950. aastatel kehtinud põhikirjad (vt nt Akadeemilise Emakeele Seltsi 11. novembril 1947 kinnitatud põhikirja) välismaalaste auliikmestaatus just ei välistanud, aga valimise põhjuseks pidid olema „Nõukogude riigile ja rahvale“ osutatud erilised teened keeleteaduse alal. Ilmselt neid teeneid ei olnud – või oli teistsuguseid liiga palju. Kui 1969. aastal hakati välisauliikmete valimisest taas (tagajärjetult) rääkima (JProt 640), olid varem valitud – peale Johannes Aaviku ja Martti Rapola – juba surnud.

Samamoodi nagu teised Emakeele Seltsi sõjaeelse juhatuses esimehed Saareste ja Mägiste, võttis ka Kettunen vähemalt korra Eestis edasi tegutseva seltsiga ühendust, saates 1957. aastal sellele kolm eksemplari trükist „Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs“ ja kuus eksemplari seltsi auliikme E. A. Tunkelo mälestuskõnet (JProt 472).

Olud hakkasid veidi vabamaks muutuma 1960ndatest alates, kuni piirangud lõpuks täiesti kadusid. Kettuneni jaoks juhtus see paraku liiga hilja. Ka tema surma (26.02.1963) kajastus ei jõudnud seltsi väljaandesse, Paul Ariste kirjutatud nekroloog (Ariste 1963) ilmus Keeles ja Kirjanduses. Küll aga hakkasid seltsi väljaannetes ilmuma juubelikirjutised (vt Annist 1970; Alvre 1987; Valge 2006; Grünthal 2007) ning Emakeele Selts muutus oma auliiget nii kõnekoosolekuga 29. septembril 1985 (Alvre 1985; Hallap 1985) kui ka 25. oktoobril 2005 (Grünthal 2005; Viitso 2005; Valge 2005). Viimasega koos oli ka väike näitus.

Eelõeldu puudutab valdavalt Kettuneni seoseid Emakeele Seltsiga. Ometi on need vaid üks osa tema teenetest eesti keele ees. Kettuneni 100. sünniaastapäeva eel 1985. aastal avaldas Keel ja Kirjandus neli põhjalikku ja tunnustavat analüüsi (Erelt, Mati 1985; Erelt, Tiiu 1985; Neetar 1985; Pall 1985) Kettuneni tööst eesti keele lauseõpetuse, murrete ja kohanimede uurimisel ning keelekorralduses. Kettuneni rollist läänemeresoome keelte uurimisel Eestis kirjutasi nii Ariste (1983) kui ka Alvre (1985). Ühtlasi tõstab Alvre (1987: 26) esile Kettuneni tööd suure, põhiosas peaaegu valmis „Eesti-soome sõnaraamatu“ kallal, mille koostamisel ka ta ise abiks oli ja mille mahukat käsikirja pärast Kettuneni surma polevat keegi enam näinud.

1991. aastal kinnitati Tartu ülikooli peahoone 139. auditoriumi seinale Johannes Voldemar Veski büsti vastu Lauri Kettuneni bareljeef. Kaks kõva

oponenti ja head kolleegi olid jälle kokku saanud kunagise auditoorium 2 naabruses. Viimasest algas nende ühistekond Emakeele Seltsiga.

Kirjandus

- Alvre, Paul 1985.** Lauri Kettunen – läänemeresoome keelte silmapaistev uurija. Ettekanne Emakeele Seltsi ettekandekoosolekul 29. septembril 1985.
- Alvre, Paul 1987.** Professor Lauri Kettuneni sünnist 100 aastat. – Lähedalt ja kaugelt. (= Emakeele Seltsi aastaraamat 31 (1985)). Tallinn: Eesti Raamat, 20–26.
- Annist, August 1970.** Mälestuskilde Emakeele Seltsi sünniajast. – Emakeele Seltsi aastaraamat 16 (1970). Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“, 47–54.
- Ariste, Paul 1956.** Isuri keelest. – Emakeele Seltsi aastaraamat II (1956). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 32–50.
- Ariste, Paul 1963.** Lauri Kettunen surnud. – Keel ja Kirjandus 4, 253–254.
- Ariste, Paul 1983.** Lauri Kettuneni tegevusest Tartus. – Keel ja Kirjandus 6, 314–316.
- Asutav Kogu 1919** = Asutava Kogu poolt 28. augustil 1919. a. vastuvõetud määrus õpetajate palga kohta. – Riigi Teataja, 60.
- Erelt, Mati 1985.** Paar ääremärkust Lauri Kettuneni raamatule „Lauseliikmed eesti keeles“. – Keel ja Kirjandus 9, 538–540.
- Erelt, Tiiu 1985.** Lauri Kettunen ja eesti keelekorraldus. – Keel ja Kirjandus 8, 483–492.
- E. T. = Elmar Trinkmann 1930.** Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid. – Eesti Keel 1/2, 69.
- Grünthal, Riho 2005.** Eesti keele eestkostja Soomes. Ettekanne Emakeele Seltsi ettekandekoosolekul 25. oktoobril 2005.
- Grünthal, Riho 2007.** Lauri Kettunen – eesti keele eestkostja Soomes. – Emakeele Seltsi aastaraamat 52 (2006). Peatoim. Mati Erelt. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 197–212.
- Hallap, Valmen 1985.** Omastav kääne, vaegkäändsõnad, määrsõnad. Ettekanne Emakeele Seltsi ettekandekoosolekul 29. septembril 1985.
- JProt 3** = Protokoll nr 3, 04.12.1920. – RA, ERA.R-2362.2.3.
- JProt 248** = Protokoll nr 248, 03.03.1936. – RA, ERA.R-2362.2.66.
- JProt 318** = Protokoll nr 318, 13.03.1941. – RA, ERA.R-2362.2.96.
- JProt 472** = Protokoll nr 472, 17.02.1957. – RA, ERA.R-2362.2.162.
- JProt 640** = Protokoll nr 640, 01.10.1969. – RA, ERA.R-2362.2.122.
- Kaal, Helju (koost.) s. a.** AES-i raamatukogust TA raamatukogu erifondi eraldatud raamatud. Nimestik Tallinnas Emakeele Seltsis.
- Kask, Arnold 1960.** 40 aastat Emakeele Seltsi. – Emakeele Seltsi aastaraamat VI (1960). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 5–24.

- Kettunen, Lauri 1913.** Lautgeschichtliche Untersuchung über den kodaferschen Dialekt. Helsinki: Société finno-ougrienne.
- Kettunen, Lauri 1919.** Arvustavad märkused keeueuendusnõuete puhul. Tallinn: Rahvaülikool.
- Kettunen, Lauri 1923.** Väike algtäht adjektiivselt tarvitatud erisnimesedes. – Eesti Keel 2, 43–45.
- Kettunen, Lauri 1924.** Avamissõnad Emakeele Seltsi koosolekul 10. II 1924. – Eesti Keel 5/6, 133–136.
- Kettunen, Lauri 1928.** Viron kielen oppikirja. Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1930.** N. n. Turu käsikirja soomekeelsetest joontest. – Eesti Keel 1/2, 1–7.
- Kettunen, Lauri 1931.** Virolais-suomalainen sanakirja. Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1933.** Need kolm küsimust (*-nen'i*, *-tis*, *eesti rahvas*). – Eesti Keel 1, 25–26.
- Kettunen, Lauri 1934.** Keelelisi tähelepanekuid vepsa retkelt. – Eesti Keel 5, 130–137; 6, 169–175.
- Kettunen, Lauri 1969.** Teine retk setude juurde. – Kodumurre 9, 38–46.
- Kettunen, Lauri 1988.** Külaskäik Juhan Liivi juurde (1911). – Kodumurre 19, 26–29.
- Kettunen, Lauri 1999.** Laadogast Balatonini. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Loorits, Oskar 1921.** Ülevaade Emakeele Seltsi I. tegevusaastast 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 19–22.
- Loorits, Oskar 1922.** Ülevaade II tegevusaastast 1921. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat II (1921). Tartu, 5–8.
- Mägiste, Julius 1935.** Prof. dr. Lauri Kettunen 50-ndal aastatekännisel. – Eesti Keel 4/6, 97–105.
- Neetar, Helmi 1985.** Lauri Kettunen ja eesti murdeuurimine. Pilguheit aastate taha. – Keel ja Kirjandus 9, 530–532.
- Pajur, Ago 2005.** Eesti ohvitseride palgad 1920. aastatel. – Päevaleht, 22. veebruar.
- Pall, Valdek 1985.** Lauri Kettunen ja eesti kohanimed. – Keel ja Kirjandus 9, 533–537.
- Prot 1** = Protokoll nr 1, 23. III 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 5–6.
- Prot 2** = Protokoll nr 2, 23. IV 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 6–7.
- Prot 3** = Protokoll nr 3, 8. V 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 8–11.
- Prot 4** = Protokoll nr 4, 16. X 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 11–12.
- Prot 5** = Protokoll nr 5, 31. X 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 12–14.

- Prot 6** = Protokoll nr 6, 14. XI 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 14–16.
- Prot 7** = Protokoll nr 7, 5. XII 1920. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 16–18.
- Prot 8** = Protokoll nr 8, 6. II 1921. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat II (1921). Tartu, 1922, 9–10.
- Prot 11** = Protokoll nr 11, 24. IV 1921. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat II (1921). Tartu, 1922, 15–19.
- Prot 12** = Protokoll nr 12, 9. X 1921. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat II (1921). Tartu, 1922, 19–22.
- Prot 14** = Protokoll nr 14, 6. XI 1921. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat II (1921). Tartu, 1922, 24–25.
- Prot 17** = Protokoll nr 17, 26. II 1922. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat III (1922). Tartu, 1923, 15–17.
- Prot 18** = Protokoll nr 18, 12. III 1922. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat III (1922). Tartu, 1923, 17–20.
- Prot 21** = Protokoll nr 21, 24. IX 1922. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat III (1922). Tartu, 1923, 25–27.
- Prot 23** = Protokoll nr 23, 29. X 1922. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat III (1922). Tartu, 1923, 29–31.
- Prot 24** = Protokoll nr 24, 19. XI 1922. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat III (1922). Tartu, 1923, 32–34.
- Prot 25** = Protokoll nr 25, 10. XII 1922. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat III (1922). Tartu, 1923, 35–41.
- Prot 26** = Protokoll nr 26, 11. II 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 11–14.
- Prot 27** = Protokoll nr 27, 11. III. 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 14–16.
- Prot 29** = Protokoll nr 29, 22. IV 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 18–20.
- Prot 30** = Protokoll nr 30, 13. V 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 20–21.
- Prot 31** = Protokoll nr 31, 7. X 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 22–23.
- Prot 32** = Protokoll nr 32, 21. X 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 24–26.
- Prot 33** = Protokoll nr 33, 11. XI 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 26–30.
- Prot 34** = Protokoll nr 34, 9. XII 1923. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat IV (1923). Tartu, 1924, 30–35.
- Prot 36** = Protokoll nr 36, 24. II 1924. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat V (1924–1925). Tartu, 1926, 13–16.

- Prot 39** = Protokoll nr 39, 27. IV 1924. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat V (1924–1925). Tartu, 1926, 17–19.
- Prot 41** = Protokoll nr 41, 26. X 1924. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat V (1924–1925). Tartu, 1926, 20–22.
- Prot 44** = Protokoll nr 44, 1. II 1925. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat V (1924–1925). Tartu, 1926, 23–25.
- Põhikiri 1920** = Akadeemilise Emakeele Seltsi põhikiri. – Akadeemilise Emakeele Seltsi aastaraamat I (1920). Tartu, 1921, 1–3.
- Põhikiri 1947** = ENSV TA Emakeele Selts. AES-i kinnitatud põhikiri. 11.11.47. – RA, ERA.R-2362.1.109.
- Päll, Peeter 2006**. Uulitsavõitlus. – Oma Keel 2, 45–50.
- Valge, Jüri 2005**. Lauri Kettuse viis tulemist. – Ettekanne Emakeele Seltsi ettekandekoosolekul 25. oktoobril 2005.
- Valge, Jüri 2006**. Lauri Kettuse viis tulemist. – Emakeele Seltsi aastaraamat 51 (2005). Peatoim. Mati Erelt. Tallinn: Emakeele Selts, 288–302.
- Viitso, Tiit-Rein 2005**. Läänemeresoome professuuri asutamine Tartu Ülikoolis. – Ettekanne Emakeele Seltsi ettekandekoosolekul 25. oktoobril 2005.
- Vääri, Eduard 1959**. Liivi keele uurimise ajaloost. – Emakeele Seltsi aastaraamat V (1959). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 190–225.

Lauri Kettunen and the Mother Tongue Society

JÜRI VALGE

The article examines the activity of Lauri Kettunen in the founding of the Mother Tongue Society on March 23, 1920 as well as in the development of its charter and in leading the Society during its first five years of operation. It describes the topics addressed by Kettunen at the conferences of the Society, his linguistic principles and his ties to Estonia after leaving the country. The article also looks at how Kettunen was received in Estonia after the war and briefly describes his role in different spheres of Estonian linguistics.

Keywords: Mother Tongue Society, Lauri Kettunen, Estonian

Jüri Valge
Tartu Ülikool
Jakobi 2
51014 Tartu
juri.valge@ut.ee